

Яворська К.П.

здобувач,

*Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського*

ТИСК НА ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА І СВОБОДИ ЯК ПРОЯВ НЕОАВТОРИТАРНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ ТА ТЕРОРИЗМУ: ПРИКЛАД КАЗАХСТАНУ

Казахстан – економічно найрозвиненіша держава Центральної Азії. З точки зору стабільності він випереджає регіональних сусідів; тут менша роль кланів. Але водночас неоавторитарний Казахстан відповідає характеристиці «держави невиконаних обіцянок», яка опинилася «у пастці між західним плюралізмом та азійською автократією» [2]; тут увиразнена велика роль олігархічних груп, різноманітних деструктивних неформальних політичних інститутів.

В останні роки ознаки неоавторитаризму в Казахстані лише посилюються, причому переслідування ліберально-демократичних прав і свобод влада маскує під боротьбу з екстремізмом і тероризмом. Низка законодавчих актів Казахстану, прийнятих останніми роками, містить норми, спрямовані на посилення контролю над суспільством, подальше звуження основних прав та свобод. Посилився тиск на незалежні НУО та медіа; зберігаються стримувальні для розвитку багатопартійності норми задля збереження панівного становища пропрезидентської партії «Нур Отан»; зміцнилася президентська вертикаль.

Видається, що казаський народ значною мірою прихильний до неоавторитарного стилю керівництва державою в силу особливостей політико-правової культури. В цій країні не відбувалося масштабних протестів; казахи п'ять разів поспіль обирали одного і того ж главу держави. І це пропри те, що період президентства Н. Назарбаєва відзначився агресивним придушенням свободи слова, перешкоджанням будь-яких протестів, тиском на опозицію та профспілки, політично мотивованими переслідуваннями тощо. Сам факт відставки Н. Назарбаєва не дає підстав для оптимізму щодо демократизації Казахстану, адже відбувся лише керований процес поступової передачі державної влади в країні до ставленика Н. Назарбаєва К.-Ж. Токаєва.

Останніми роками казаський уряд посилив тиск на громадянське суспільство, запровадивши обмежувальні норми щодо проведення мирних заходів, адвокації, надання правової допомоги тощо. Набула чинності низка обтяжливих процедур реєстрації та звітності НУО, профспілок, релігійних організацій. Тиск влади найперше спрямований проти правозахисних організацій. Зокрема, у 2017 р. фонди «Ліберті» та «Міжнародна правова ініціатива», громадське об'єднання «Қадір-қасиет» («Гідність») в судовому порядку були звинувачені в отриманні прибутку від іноземних суб'єктів, ухилянні від сплати корпоративного прибутку. Щодо них прийнято судові рішення про виплату неспіввідносно великих штрафів.

Інститут громадянського суспільства як один з важливих демократичних інструментів захисту прав та свобод людини і громадянина залишається у Казахстані дуже слабким. Прояви активності акторів громадянського суспільства помітні хіба у великих містах, найперше – Алмати. Вбачаємо причину цього в тім, що в Казахстані, особливо в малих поселеннях, не оперують поняттями «громада», «спільнота», а натомість є «сім'я» (500–700 осіб у казахському розумінні); тут відсутні традиції демократичного громадсько-політичного активізму.

Казахстан відомий багаторічною практикою примушування до мовчання критиків режиму, інакодумців. Органи влади вдаються до агресивних дій щодо громадян за їх спроби реалізувати право на публічне висловлювання поглядів. Казахська влада увиразнює «нульову толерантність» до протестних ініціатив.

Несистемні партії та опозиція у Казахстані фактично ліквідовані. Дискусійним залишається питання, чи узагалі в Казахстані існує опозиція. До такої себе відносить Загальнонаціональна соціал-демократична партія «Ақиқат», рух «Ұлт тағдыры», проте питання їх опозиційності є під сумнівом. Основною опозиційною силою до неоавторитарного режиму, сконструйованого багатолітнім правлінням С. Ніязова, на нашу думку, є рух «Демократичний вибір Казахстану». 13.03.2018 р. цей рух був кваліфікований владою як екстремістська організація, а відтак увесь поширюваний Інтернет-контент переслідується відповідно до антиекстремістського законодавства Казахстану [1]. Відтак, «Демократичний вибір Казахстану» діє на платформах соціальних медіа. Хоч влада Казахстану зверталася до основних соціальних мереж з проханням видалити весь «екстремістський» контент «Демократичного вибору Казахстану», в окремих із них, наприклад на Facebook, сторінка руху та його лідера М. Аблязова незмінно функціонують¹. Водночас обмін думками, як засвідчив наш аналіз коментарів на згаданих сторінках, є мізерний, адже схвальні оцінки «екстремістського» руху та його лідера можуть спричинити санкцію аж до дворічного ув'язнення.

Хоч Конституція Республіки Казахстан й гарантує свободу слова та заборону цензури (ст. 20), але ця свобода істотно обмежується на практиці, а цензура присутня в різних формах, зокрема як самоцензура журналістів. Окрім домінуючих кримінальних переслідувань журналістів за «наклепи», «розпалювання національної, соціальної, релігійної ненависті», «поширення свідомо неправдивої інформації», частішають їх звинувачення у протиправних діях фінансового характеру, наприклад, ухиляння від сплати податків. В цілому численні нормативно-правові новації Казахстану останніх років, які унормовують функціонування медіа, загрожують зникненням жанру журналістського розслідування, звуженням свободи слова, масовими звинуваченнями в розголошенні «інформації, яка порушує права та законні інтереси», «заподіянні моральної шкоди» тощо.

У звіті американської НУО Freedom House «Freedom on the Net 2018» [3] Казахстан відноситься до групи «невільних держав». Казахська влада практикує

¹ Див.: сторінка руху – <https://www.facebook.com/DVK.KAZ/>, сторінка М. Аблязова – <https://www.facebook.com/MuhtarAblazov/>

обмеження Інтернет-контенту, найчастіше мотивуючи це запобіганням та протидією екстремізму, тероризму, насиллю тощо. Для придушення інакомислення влада використовує гасло «боротьби з фейковими новинами». Казахстан постійно удосконалює можливості державного контролю за Інтернет-трафіком. Уряд централізував інфраструктуру Інтернету задля полегшення контролю за контентом.

Казаські користувачі часто мають утруднене підключення до соціальних медіа, комунікаційних платформ, стрім-сервісів тощо. Суди блокують веб-сайти навіть за відсутності в суді представника відповідача; подальше сповіщення громадськості або власника веб-сайту про причину блокування вважається за непотрібне. Зафіксовані користувачами обмеження стосувалися сайтів онлайн-петицій Avaaz і Change.org, журналу Foreign Policy, фотохостинг-сайтів Flickr, UStream, Archive.org, служби хмарного зберігання Mega.nz, багатьох казаських сайтів та ін. Згадувані обмеження практикуються особливо напередодні та під час політично чутливих подій, але влада пояснює це виключно технічними збоями. Наприклад, у зв'язку з наміром опозиції провести в найбільших містах 09.05.2019 р. мирні акції протесту на усій території країни були заблоковані сторінки інформаційного агентства Fergana, «Радіо Азаттык» (казаська редакція «Радіо Свобода»), Казаського бюро з прав людини, Telegram, Facebook, Youtube, Instagram та ін. Часто тимчасові перерви в доступі до згаданих та інших сайтів пов'язані з онлайн-трансляціями опозиціонера-емігранта М. Аблязова. Водночас користувачі використовують для обходу спорадичних блокувань віртуальні приватні мережі (VPN).

Притягнення до відповідальності в Казахстані відбувається навіть на підставі коментарів у соціальних мережах, відвідувань «небажаних» для влади веб-сайтів. Користувачам найчастіше інкримінується розповсюдження «неправдивої» інформації, поширення «терористичної» або «екстремістської» пропаганди. Особливо переслідуваними є казаські блогери та влогери.

Хоч соціальні медіа й залишаються найбільш ліберальним середовищем для публічних дискусій, але громадсько-політичні дискурси в Казахстані схильні до маніпуляцій і пропаганди, зокрема й проурядовими оплачуваними коментаторами. Провладні онлайн-тролі організують і спрямовують штучні онлайн-обговорення. Хоча така проблема характерна не лише Казахстану, а й більшості пострадянських країн. Загалом відзначимо: в Казахстані використання соціальних медіа, інших цифрових інструментів (цифровий активізм) для організації соціальних і політичних заходів є дуже обмежене.

Судова влада Казахстану не є незалежною, адже частим є прийняття політично мотивованих рішень. Глава держави призначає всіх суддів, що значною мірою узалежнює їх. Конституційний суд був скасований у 1995 р. і та замінений Конституційною радою, до якої громадяни та громадські об'єднання не мають права подавати скарги (визначено чітко вузьке коло суб'єктів такого звернення). Як показує світова практика, за відсутності інституту демократичного Конституційного суду знижується ефективність захисту громадянських, політичних та інших прав людини та громадянина.

На нашу думку, ситуація з гарантуванням громадянських і політичних прав та свобод лише ускладнюватиметься, допоки Казахстан залишатиметься центральноазійською автократією.

Список використаних джерел:

1. Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30004865
2. Олкотт М.Б. Второй шанс Центральной Азии. Москва: Московский Центр Карнеги, Фонд Карнеги за Международный мир, 2005.
3. Freedom on the Net 2018. Kazakhstan. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2018/kazakhstan>